

УДК 351:323.23

DOI: 10.31732/2663-2209-2024-74-171-177

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСМАНСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ: ВІД ОСМАНІЗМУ ДО ПОСТНЕООСМАНІЗМУ

Олександр Аулін¹

¹Кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов та загальноосвітніх дисциплін, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: sozionik@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF MODERN OTTOMAN-TURKISH STATE IDEOLOGY: FROM OTTOMANISM TO POST-OTTOMANISM

Oleksandr Aulin¹

¹PhD (Philosophy), associate professor of foreign languages and general disciplines department, «KROK» University, Kyiv, Ukraine, e-mail: sozionik@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

Анотація. У статті проаналізовано особливості формування та розвитку сучасної державної ідеології Турецької Республіки, яка завдає значного впливу на формування зовнішньополітичного курсу офіційної Анкари. Зокрема, розкривається специфіка та політико-ідеологічні підвалини формування двоїстої політики Туреччини у відносинах з Україною та РФ. Прослідковано еволюцію формування ідеологічної основи державної політики Османської імперії в останній половині XIX – на початку XX ст., а також Турецької Республіки з 1923 року до тепер. Завдяки використанню компаративного та структурно-функціонального аналізу обґрунтовано актуальність дослідження, виокремлені особливості генезису сучасної державної ідеології Туреччини у форматі: «османізм→кемалізм→неосманізм→постнеоосманізм». Розкрито суттєві риси згаданих ідеологічних концептів та їх кореляцію із заходами вищих державних органів імперського та республіканського періодів, спрямованих на укріплення етнополітичної єдності. Зокрема, показано, що трансісторичною складовою османізму, неоосманізму та постнеоосманізму є їх спрямованість на збереження територіальної цілісності з початку імперської османської, потім національної турецької держави. Османізм, неоосманізм і постнеоосманізм на відміну від кемалізму в геополітичному плані зорієнтовані на створення умов для контролю над важливими політико-економічними процесами в межах території колишньої Оттоманської імперії. Тому для них близькими є ідеї панісламізму та пантюркізму. Водночас, у неоосманізмі не відкидається тюркський націоналізм, на якому базується ідеологія кемалізму. Запропоновано використання терміну «постнеоосманізм» з метою адекватного описання специфіки державної політики Турецької Республіки, починаючи з 2016 року. Проаналізовані можливі наслідки заміни в державній політиці Туреччини підходів, побудованих відповідно з концепцією неоосманізму на його модифікацію у вигляді постнеоосманізму. Перспектива подальших досліджень – вплив принципів постнеоосманізму на подальший розвиток українсько-турецьких міждержавних відносин.

Ключові слова: державна влада, державна політика, ідеологія, османізм, неоосманізм, постнеоосманізм, мусульмани.

Формули: 0; **рис.:** 0; **табл.:** 0; **бібл.:** 10

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the formation and development of the modern state ideology of the Republic of Turkey, which has a significant impact on the formation of the foreign policy course of the official Ankara. In particular, the specifics and political-ideological foundations of the formation of Turkey's dual policy in relations with Ukraine and the Russian Federation are revealed. The evolution of the formation of the ideological basis of the state policy of the Ottoman Empire in the last half of the 19th and the beginning of the 20th centuries, as well as the Republic of Turkey from 1923 to the present, is traced. Thanks to the use of comparative and structural-functional analysis, the relevance of the research is substantiated, the features of the genesis of the modern state ideology the Republic of Turkey in the format: "Ottomanism→Kemalism→Neo-Ottomanism→Post-neo-Ottomanism" are highlighted. The essential features of the mentioned ideological concepts and their correlation with the measures of higher state bodies of the imperial and republican periods, aimed at strengthening ethno-political unity, are revealed. In particular, it is shown that the transhistorical component of Ottomanism, neo-Ottomanism and post-neo-Ottomanism is their focus on preserving territorial integrity from the beginning of the imperial Ottoman, then the national Turkish state. Ottomanism, Neo-Ottomanism and post-neo-Ottomanism, in contrast to Kemalism, are geopolitically oriented towards creating conditions for controlling important political and economic processes within the territory of the former Ottoman Empire. Therefore, the ideas of pan-Islamism and pan-Turkism are close to them. At the same time, Neo-Ottomanism does not reject Turkic nationalism, on which the ideology of Kemalism is based. It is proposed to use the term "Post-neo-Ottomanism" in order to adequately describe the specifics of the state policy of the Republic of Turkey, starting from 2016. The possible

consequences of replacing the approaches built in accordance with the concept of Neo-Ottomanism with its modification in the form of Post-neo-Ottomanism in the state policy of Turkey are analyzed. The perspective of further research is the influence of the principles of Post-neo-Ottomanism on the further development of Ukrainian-Turkish interstate relations.

Key words: state power, state policy, ideology, Ottomanism, neo-Ottomanism, post-neo-Ottomanism, Muslims.

Formulas: 0; fig.: 0; tab.: 0; bibl.: 10

Постановка проблеми. Під час російської агресії для офіційного Києва має велике значення розвиток партнерських відносин не тільки зі США та Європейським Союзом, але й з причорноморськими країнами, насамперед з Турецькою Республікою. Завдяки своєму стратегічному положенню Туреччина контролює прохід через надважливі для України Чорноморські протоки. Завдяки позиції Анкари за роки російсько-української війни жоден військовий корабель РФ із Балтійського, Північного та Тихоокеанського флотів не перетнув Босфор і Дарданелли й не посилив угруповання ракетноносіїв Чорноморського флоту. Водночас, завдяки так званій „зерновій угоді” українські виробники змогли продати за кордон мільйони тон збіжжя, а державний бюджет отримав солідні фінансові надходження. Крім того, Президент Туреччини Р.Т. Ердоган періодично пропонує свою роль як посередника в українсько-російських переговорах, декілька раундів яких навіть проходили у Стамбулі. Офіційна Анкара традиційно підтримує український суверенітет у кордонах 1991 року, надає вагомому гуманітарну допомогу й постачає новітнє озброєння. З іншого боку - Туреччина не підтримує міжнародні санкції проти Кремля й посилює економічне співробітництво з РФ, мотивуючи свої дії бажанням зберегти добрі відносини з обома сторонами, зокрема, щоб мати можливість грати роль головного переговорника в майбутньому. На думку багатьох представників експертного середовища, на формування такої двоїстості у державній політиці Туреччини завдають значного впливу політико-ідеологічні концепції, на які спираються у своїй зовнішньополітичній діяльності органи державного управління країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти політичних процесів, що впливають на формування зовнішньополітичного курсу органів державної влади Турецької Республіки розглядаються в роботах вітчизняних і закордонних вчених. Так, Д. Барчард [5] увів до наукового обігу термін «неосманізм», щоб описати один із найбільш вірогідних сценаріїв подальшого розвитку Турецькій Республіці. Д. Брильов [3] у своїх дослідженнях приділяє значну увагу транзиту ісламістських ідей і ролі в цьому процесі міжнародного руху «Братів-мусульман», Ш. Ганіюглу [2] у книзі «Ататюрк: Біографія мислителя» розкриває багато важливих моментів, пов'язаних з особистістю першого президента і генезисом державного управління на начальному етапі існування Турецької Республіки. О. Володимирів [7] аналізує ситуацію, пов'язану з діяльністю Об'єднанню тюркських держав та її роль у сучасній геополітиці. А. Давутоглу [6] багато років присвятив концептуалізації підходів у державному управлінні Турецької Республіки, спрямованих на відновлення впливу на постосманському просторі. Д. Киракосян [4] досліджує діяльність керівництва «молодотурків», яке призвело до геноциду вірменської меншини в Османській імперії в роки Першої світової війни. К. Карпат [4] у своїх працях простежує проблему повернення ісламістів у державну політику Турецької Республіки. Н. Пророченко [3] та О. Ярош [3] аналізують прояви ісламістських ідей у державній політиці в різних регіонах світу. Проте окремий аналіз особливостей формування державної ідеології сучасної Туреччини не здійснювався.

Формулювання цілей статті.

Метою статті є аналіз соціально-політичних концепцій османсько-турецької доби, які завдають значного впливу на формування сучасної державної ідеології

Туреччини, що віддзеркалюється на зовнішній політиці національних органів державного управління.

Викладення основного матеріалу дослідження. Першим кроком на шляху формування сучасної державної ідеології Туреччини можна вважати появу в останній чверті XIX ст. концепції османізму, яка виникла на тлі суттєвого зростання активності національно-визвольних рухів, що поширювалися на території Османської імперії і загрожували її територіальній цілісності. Головною метою нового ідеологічного концепту стало збереження державної єдності через заміну лояльності до султана лояльністю до Османської держави. Остання повинна була асоціюватися у підданих з поняттям батьківщини – «ватан» (яке в ці часи ввів до турецької мови Намик Кемаль, відомий поет і громадський діяч, один із фундаторів товариства «Нові османи»). Єдина османська самоідентифікація мала замінити релігійні, етнічні та мовні поділи між різними групами підданих Імперії. В історичному плані основою османізму можна вважати реформи Танзимату, які відчували на себе значний вплив з боку ідей європейського просвітництва. Під час втілення в соціально-політичне життя імперії османізм викликав невдоволення як з боку більшості мусульман, так і представників інших етносів. Якщо мусульмани були проти розмивання їх провідного суспільно-політичного статусу, то представники грецької й вірменської громад, які отримували великі преференції від посередництва у торгівельно-фінансових операціях Блискучої Порти з європейськими державами, не бажали лишатися такого привілею й замість нього отримати сумнівну компенсацію у вигляді всезагального військового обов'язку. Наступниками «Нових Османів» став рух «молодотурків», які об'єдналися навколо партії «Єднання та прогрес» і з 1908 – до початку 1920 р. грали провідну роль у державному управлінні Османської імперії. Свою ідеологічну платформу молодотурки будували на основі османізму, тюркізму та ісламізму [1].

Ідеологічні поразки молодотурків, а також програш у Балканських війнах та Першій світовій війні супроводжувалися територіальною фрагментацією Османської імперії та інтервенцією країн Антанти, загрожуючи самому існуванню єдиної тюрко-мусульманської державності навіть на території сучасної Турецької Республіки. Для запобігання цьому виникла необхідність у створенні нової державної ідеології, спроможної надати новостворюваним органам влади та управління більш ефективний ніж османізм інструмент, щоб об'єднати широкі верстви місцевого населення й зберегти незалежність в умовах, що склалися. Такою ідеологією вважався кемалізм, названий на честь засновника і першого президента Турецької Республіки Мустафи Алі Різа-оглу, більш відомого як Кемаль Ататюрк. Новий лідер, раніше ідейно пов'язаний з молодотурками, формував ідеологію кемалізму на основі принципів тюркського націоналізму (тюркізму), лаїцизму і демократії, керованої за рахунок однопартійного правління та контролюючої ролі військових у сфері політиці [2, с. 131-158].

У межах вестернізації здійснювалася індустріалізація, реформа збройних сил, освітньої та релігійної сфери тощо. Тюркістська доктрина бачила кінцевою метою створення максимально однорідної, моноетнічної нації. Тому основу тюркізму складала єдність національної свідомості, мови, культури та історії. Подібна державна політика призвела до втрати вірменами, євреями й греками статусу автономних і наближених до них іноетнічних громад, що надавався в XIX ст. за умовами міжнародних договорів. Курди отримали назву «гірських турок» і примушувалися до використання турецької мови, одягу, освіти тощо. Після провалу проекту створення «модерного ісламу», який реалізовувався з метою формування додаткової потужної ідейно-політичної платформи для підтримки кемалізму, турецька влада взяла курс на вилучення ісламських елементів із політичного життя країни. Поряд з цим, сприйняття

кемалістських реформ як зміни «цивілізаційного шляху», заснованого на вірності нормам ісламу, в подальшому зіграло істотну роль у розвитку ісламської політичної ідентичності. Остання традиційно формувалася в Туреччині у середовищі опозиції, часто на принципах (іноді прихованого) неприйняття Заходу й вестернізації [3, с. 546-548].

Після усунення кемалістами ісламу із зовнішньої та внутрішньої політики у перші десятиліття існування Турецької Республіки, на початку 1980-х років за часів прем'єрства Тургуту Озала починаються спроби ісламістів повернутися в публічну сферу. Зокрема, цьому передувала Кіпрська криза середини 1970-х років, що викликала напруженість у відносинах Анкари з Вашингтоном та його західними союзниками. З іншого боку, Туреччину підтримали країни Організації Ісламська Конференція. В середині самої Турецької Республіки у ці роки в перше з моменту її заснування таємні прихильники релігійного тарикату Накшбанді створили ісламістський рух «Національний погляд»/Milli Görüş (НП). НП був ідеологічно близьким єгипетським «Братам-мусульманам», ідеї яких знайшли своє віддзеркалення в ідеології майже всіх ісламістських, зокрема, джихадистських організацій. У подальшому НП став матричною структурою для більшості ісламістських партій Туреччини. Під час правління Озала «у політичних промовах, газетах, як і шкільних підручниках, особлива увага приділялася турецькій державі й необхідності зміцнювати її єдність і владу. ... Історія Османської імперії - від її розквіту в XVI в. до занепаду у XIX в. - зазвичай подавалася у безпосередньому зв'язку з сьогоденням. Почуття приналежності до спадкоємців великої імперії забарвлювало й турецькі офіційні підходи, і, певною мірою, громадську думку» [4].

Користуючись поступовою гуманізацією кемалістського режиму відверті й латентні ісламісти постійно нарощували свій вплив у Туреччині. Проте військові на той час ще могли виконувати

власну роль гаранта недопущення політизації ісламу. В 1997 р. вони здійснили черговий переворот і прибрали від влади ісламіста Неджметтіна Ербакана та його уряд. Однак прихильники політичного ісламу зуміли консолідувати свої зусилля навколо Партії справедливості та розвитку (АКР) й, користуючись труднощами в турецькій економіці, через 5 років прийшли до влади в країні [5].

Вже у перші роки правління в Туреччині Партії справедливості та розвитку (ПСР) на чолі з Реджепом Ердоганом, відбулася інсталяція до офіційної державної ідеології – кемалізму, основних елементів доктрини неоосманізму. Остання була концептуалізована на той час професором-політологом Ахметом Давутоглу (в подальшому одним із вищих керівників Турецької Республіки) і знайшла віддзеркалення в його книзі «Стратегічна глибина. Міжнародне становище Туреччини», вперше опублікованої в 2001 році. Сутність доктрини складається з 5 основних принципів. Перший - це баланс між свободою і безпекою. Легітимність будь-якого політичного режиму виводиться з його здатності забезпечити безпеку і свободу власних громадян; ця безпека не повинна досягатися ціною свобод і прав людини в державі. Другий - базується на максимі «нуль проблем з сусідами». Відносини Туреччини з прикордонними країнами з 2002 до 2016 року здебільшого вибудовувалися шляхом співпраці в культурній та економічній галузях. Завдяки цьому між Туреччиною та сусідніми країнами розвивалася стійка економічна взаємозалежність. Третій принцип - це попереджуюча мирна дипломатія, метою якої є вжиття превентивних заходів ще до виникнення кризової ситуації або досягнення нею критичного рівня. Четвертий принцип - це прихильність багатовекторній зовнішній політиці. Відносини Туреччини з іншими світовими акторами націлені на те, щоб доповнювати один одного, а не конкурувати. Така політика простежується в турецьких стратегічних відносинах зі США через

двосторонні стратегічні зв'язки двох країн і через структури НАТО. Це також включає в себе процес інтеграції в ЄС, проведення скоординованої політики в Євразії, політику добросусідства з Росією та іншими країнами регіону як невід'ємні частини послідовної зовнішньої політики Туреччини, що доповнюють один одного. Це означає, що хороші відносини з сусідніми країнами не є альтернативою відносинам з ЄС, а партнерство зі США не суперечить партнерству з Росією. П'ятий принцип ґрунтується на ритмічній дипломатії, яка прагне забезпечити Туреччини більш активну роль в міжнародних відносинах. Туреччина тут виступає як активний учасник глобального порядку в культурному, економічному і політичному сенсі. Дотримання вищезгаданих принципів віддзеркалюється на сучасній політиці турецьких органів державного управління в напрямку підвищеної зовнішньополітичної активності на постоттоманському просторі [6]. Про це, зокрема, свідчить статус Турецької Республіки в міжнародних організаціях, які вона створювала або до яких входила, починаючи з 1990-х років. Міжнародна організація тюркської культури (TÜRKSOY), Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Рада співробітництва тюркомовних держав (Тюркська рада), яку в 2021 році було трансформовано в Організацію тюркських держав (ОТД) тощо [7].

Тобто, доповнюючи, а іноді й трансформуючи основні підходи кемалізму, неоосманізм на початку XXI століття розглядався як важлива складова державної політики Туреччини. Проте, починаючи з 2016 року у зовнішній політиці органів державного управління Турецької Республіки все більш помітною становилася силова складова. Використання «soft power» поступово починало поступатися місцем «hard power». Насамперед, йдеться про відкрите застосування силової компоненти в міжнародних відносинах, що не відповідає принципам «превентивної мирної

дипломатії» та «нуль проблем із сусідами», які формують основу неоосманізму. Зокрема, це стосується вводу збройних сил Туреччини на територію північної Сирії під час операцій «Щит Євфрату» (серпень 2016), «Оливкова гілка» (березень 2018) та «Джерело миру» (жовтень 2019). З початком цього комплексу бойових дій майже співпала відставка з посад прем'єр-міністра й номінального лідера правлячої ПСР Ахмета Давутоглу (травень 2016 р.), якого називають «головним архітектором» політичної модернізації Туреччини початку 2000-х років, а також вважають розробником основних принципів неоосманізму. Для описання такого розвитку подій термін «османізм» може розглядатися як такий, що суттєво втрачає свою актуальність. Найбільш адекватним у такому випадку може стати термін «постнеоосманізм», як позначення більш жорсткої модифікації османізму [8].

Через посилення силової складової у зовнішній політиці органів державного управління Туреччини в 2016-2018 роках у Сирії, Лівії та Іраку почали виникати зіткнення військово-політичних інтересів Анкари і Вашингтону. У відповідь США нанесли потужний удар по економіці Туреччини шляхом введення відповідних санкцій. В умовах коронавірусу, а також стану не до кінця модернізованого та недостатньо ефективного державного сектору економіки Турецької Республіки, такі кроки Сполучених Штатів призвели до стрімкого падіння курсу турецької ліри і суттєвого погіршення соціально-економічної ситуації в середині Туреччини в цілому. Наслідками стали великі електоральні втрати правлячої партії ПСР, особливо у найбільших містах Туреччині (Стамбулі, Ізмірі тощо) вже під час місцевих виборів 2019 р. Такий розвиток подій викликав невдалі спроби турецького керівництва переломити ситуацію в економіці шляхом використання командно-адміністративних методів. Водночас для отримання додаткових політичних дивідендів і відволікання уваги турецької громадськості від внутрішніх проблем команда Ердогана спрямовувала значні

зусилля на реалізацію зовнішньополітичних проєктів. Одним із наслідків цього стала додаткова радикалізація зовнішньої політики Турецької Республіки у 2018-2020 роках.

Втілення постнеосманізму у зовнішньополітичному курсі Туреччини викликало ускладнення відносин не тільки зі США, але провідними арабськими країнами на чолі з Саудівською Аравією, що також претендує на лідерство у світі сунітського ісламу. Так, у 2017 р. під час катарської кризи знаковим стало рішення Анкари, не зважаючи на реакцію саудитів та їх союзників із числа інших найбагатших аравійських монархій, не відмінити своїх планів і направити в Катар 3000 військовослужбовців. Ряд турецьких експертів і політиків трактував таку позицію як повернення до традицій османської давнини, коли значна частина Катару знаходилася під юрисдикцією і заступництвом Туреччини. У цьому контексті знову ж такі звертає на себе увагу суттєва зміна у зовнішньої політиці Анкари в бік превалювання силової компоненти, яку можна розцінювати як поступовий перехід від принципів неоосманізму до його більш жорсткої політичної модифікації – постнеосманізму.

Починаючи з кінця 2020 р. – середини 2021 р. під тиском адміністрації Президента США Джо Байдена зовнішня політика Анкари з одного боку почала повертатися до попередніх принципів щодо зменшення силової складової. Через це в 2020-2022 роках Туреччина дещо знизила свою військову активність і дала позитивного імпульсу у свої відносини з Саудівською Аравією, Об'єднаними Арабськими Еміратами і Єгиптом. У 2023 р. Анкара направила сигнал Вашингтону про готовність до поновлення конструктивного діалогу, коли ратифікувала членство Швеції та Фінляндії в НАТО. У відповідь Турецька Республіка отримала від США дозвіл на покупку винищувачів F-16. Водночас, станом на березень 2024 року на Півночі Сирії та Іраку ще продовжуються окремі заходи турецької армії проти Сирійських демократичних сил (СДС) та

Робочої партії Курдистану (РПК) в межах операції «Когіть-меч». Останню було почато після терактів у Стамбулі в 2022 році, у причетності до яких звинуватили курдських терористів [9].

Після загострення кризи в секторі Газа у жовтні 2023 року через напад на ізраїльську територію радикального руху ХАМАС, відносини Туреччини зі Сполученими Штатами дійшли до чергової точки бифуркації. Якщо Анкара продовжуватиме реалізацію свого зовнішньополітичного курсу, в якому превалюватиме ідеологія постнеосманізму, знову слід очікувати загострення відносин зі США. І навпаки, в разі повернення до застосування принципів неоосманізму, обидві країни можуть поступово досягти консенсусу щодо вирішення важливих регіональних проблем.

Якщо аргументація Білого дому та його арабських союзників на Близькому Сході не буде сприйматися Анкарою як достатньо переконлива, можливим наслідком може стати навіть неприхований конфлікт обох сторін. У такому випадку з боку Вашингтону очікуються намагання значно посилити вплив на Анкару за допомогою економічних важелів (на кшталт продовження після 2021 року дії указу про санкції щодо Туреччини, який був підписаний у 2019 р. через турецькі військові операції в Сирії). Режим Ердогана може відповісти новим витком придушення опозиції в середині країни під приводом необхідності консолідації суспільства для організації відсічі зовнішньому ворогу. У сфері економіки це може призвести до більш активного втручання держави у підприємницьку діяльність. Як наслідок – подальше погіршення рівня життя населення і не дуже невдала для президента Ердогана ситуація в електоральному середовищі (на останніх президентських і парламентських виборах 2023 року Ердоган та його політсила отримали перемогу над опозицією з різницею лише в 5 % [10], а муніципальні вибори 2024 року, правляча ПСР навіть поступилася опозиційним

кемалістам із Республіканської народної партії.

Висновки. На специфіку розвитку сучасної державної ідеології Туреччини суттєвого впливу завдають османізм, кемалізм, неоосманізм та постнеосманізму. Трансїсторичною складовою цих концептів є їх спрямованість на збереження територіальної цілісності з початку імперської османської, потім національної турецької держави. Османізм, неоосманізм і постнеосманізм на відміну від кемалізму в геополітичному плані зорієнтовані на створення умов для контролю над важливими політико-економічними процесами в межах території колишньої Оттоманської імперії. Тому для них близькими стали ідеї панісламізму та пантюркізму. Водночас, у неоосманізмі не відкидається тюркський націоналізм, на якому базується ідеологія кемалізму. Створена на спільній основі симбіотична структура у перші роки XXI століття сприяла політичному та економічному

зростанню Туреччини. Проте, з часом Анкара виявила намір вийти на рівень надрегіонального лідерства у міжнародних відносинах. Для досягнення такої мети необхідно було кардинально підвищити ефективність власної зовнішньої політики або через значне посилення силової компоненти, або шляхом виводу на новий якісний рівень економіки країни, щоб мати потужний важіль для реалізації вагомих фінансово-економічних проектів за кордоном. Режим Ердогана обрав перший шлях. Поступово відбулася трансформація неоосманізму в його радикальніший різновид – постнеосманізм, що, зокрема, відбилося на погіршенні відносин зі США. Сьогодні існують реальні можливості для їх поліпшення. В іншому випадку Україна може опинитися в складній ситуації, коли два її важливі партнера почнуть конфліктувати один з одним, що вимагатиме від офіційного Києва робити від самого початку передбачуваний, але не вигідний політичний вибір.

Література:

1. Джон Киракосян. Младотурки перед судом истории. armenianhouse. URL: <http://surl.li/eboykf> (дата звернення: 14.04.2024).
2. Ганіоглу Ш.М. Ататюрк: Біографія мислителя. Львів, 2018. 240 с.
3. Аулін О.А., Брильов Д.В., Пророченко Н.О., Ярош О.А. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації. Київ, 2019. 369 с.
4. Karpat, K.H. (2002). *Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays*. Leiden: Brill, p. 524. URL: <http://surl.li/tvpgwd> (дата звернення: 14.04.2024).
5. David Barchard. *Turkey and the West*. Chatham House Papers. Royal Institute of International Affairs, London: Routledge & Kegan Paul. 1985. Pp. 100. URL: <http://surl.li/jmmgel> (дата звернення: 14.04.2024).
6. Давутоглу А. Стратегічна глибина: міжнародне становище Туреччини /переклад і переповідь із тур. О.А. Аулін, з англ. О.В. Ауліна. Київ. ДЕОНІС, 2023. 376 с.
7. Олександр Володимирів. У Стамбулі відбувся саміт Ради співробітництва тюркомовних держав. Голос України. 2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/353386> (дата звернення: 14.04.2024).
8. Аулін О.А. «Неоосманізм як реакція політичної системи Туреччини на загострення глобального суперництва» (2001-2021). матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Theoretical and science bases of actual tasks» (12-15 квітня 2022 р., Лісабон, Португалія), С. 147-151. URL: <https://isg-konf.com/uk/theoretical-and-science-bases-of-actual-tasks/> (дата звернення: 14.04.2024).
9. "Кіготь-меч": Туреччина здійснила операцію на півночі Сирії та Іраку у відповідь на теракт у Стамбулі. „Європейська правда”. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/20/7377169/> (дата звернення: 14.04.2024).
10. Mart 2024 Yerel Seçimleri / Belediye Başkanlıkları Türkiye Geneli. Hurriyet. 2024. URL: <http://surl.li/wvyihp> (дата звернення: 14.04.2024).